

Петро Опанащук
(м. Житомир)

Рец. на: Кудинов Д.В. Сумские либералы в российском освободительном движении, 1901-1906 гг.: региональное измерение: монография. – Сумы: ООО «Печатный дом «Папирус», 2013. – 160 с.

На початку ХХ ст. нові тенденції в економічному житті Російської імперії, які супроводжувалися формуванням капіталістичних відносин і поступово перетворювали її на буржуазну монархію, потребували політичної модернізації країни, появи нових форм політичного життя. Однією з найпрогресивніших і найпопулярніших політичних ідеологій у цей час стала ліберально-демократична.

У радянській історіографії загальноросійські ліберально-демократичні партії розглядалися як дрібнобуржуазні, тому значна частина досліджень, присвячених вивченню їх діяльності, позначена заангажованим підходом та однобічністю висвітлення. Сучасна історична наука робить спроби розкрити «білі плями» діяльності політичних сил у Російській імперії. Однак при цьому головна увага, в основному, акцентується на діяльності центральних партійних осередків у великих губернських містах. Робота ж, яку проводили окремі партії, в тому числі ліберальні, у регіонах – повітах та волостях, залишається актуальною й потребує подальшого вивчення.

У цьому контексті особливу увагу привертає монографія Д.В. Кудинова «Сумские либералы в российском освободительном движении, 1901-1906 гг.: региональное измерение». У ній порушено актуальні й поряд з тим мало досліджені питання, пов'язані з висвітленням діяльності сумського осередку партії кадетів, здійснено спробу з'ясувати роль даної політичної сили в революційних процесах, які відбувались на Сумщині у 1901-1906 рр.

Актуальність появи даної монографії зумовлена не лише необхідністю розкриття малодосліджених сторінок діяльності політичних партій на початку ХХ ст., але й потребою вивчення тогочасного досвіду

використання форм та методів партійної роботи з огляду на процеси демократизації, які відбуваються в сучасному українському суспільстві. Як слушно зазначає Д.В. Кудінов у своєму дослідженні, інститути громадянського суспільства у нашій державі сформувались відносно нещодавно, однак витoki нинішнього лібералізму й демократії варто шукати у гострій внутрішньополітичній боротьбі, яка відбувалася в Російській імперії на початку ХХ ст.

Структура монографії обґрунтована специфікою дослідження. Розгляд зазначеної теми поетапно здійснюється на різних рівнях – від зародження ліберального руху в Сумському повіті до організаційного оформлення місцевого осередку партії кадетів й початку його активної діяльності в роки Першої російської революції.

У першому розділі монографії подано короткий огляд історії зародження й розвитку ліберального руху на Сумщині, а також висвітлено процес його організаційного становлення – появу Союзу звільнення та Союзу земців-конституціоналістів. В цілому, виникнення ліберальних організацій у Сумському повіті розглядається як закономірне явище, зумовлене традиціями громадської самоорганізації місцевої інтелігенції та її активною участю в суспільному житті. При цьому автором небезпідставно консолідуючою основою місцевого ліберального руху розглядається повітове земство, а його соціальною основою – земські службовці. У зв'язку з цим у центрі уваги дослідника виявилася агітаційна діяльність засновників місцевого ліберального опозиційного руху – земців Г.М. та П.М. Линтварьових. Зокрема, висвітлено їх діяльність з організації й проведення нелегальних з'їздів та нарад ліберальних діячів, на яких приймалися рішення з найбільш актуальних питань суспільно-політичного та соціально-економічного життя Сумщини. У той же час зазначається, що завдяки братам Линтварьовим місцеві земства було перетворено на політичну трибуну для діячів ліберального руху, з якої вони відкрито здійснювали критику політики царського уряду.

Другий розділ містить нарис діяльності сумських ліберальних товариств на початку Першої російської революції. На основі залучення широкої джерельної бази та значного спектру наукових праць Д.В. Кудінов досліджує процес становлення місцевого осередку партії конституційних демократів, а також подає розгорнутий аналіз головних політичних та соціальних вимог, які висувалися ними до уряду. Як зазначається, найбільш актуальними питаннями, на вирішенні яких акцентували увагу місцеві ліберали, було знищення самодержавства, встановлення у Росії конституційного ладу, забезпечення селян землею, підвищення рівня оплати праці тощо. При цьому автор монографії слушно наголошує, що кадети, на відміну від інших революційних партій, які активно діяли в цей час, рішуче засуджували акти насильства, намагаючись утримати революційні події в руслі правопорядку й спрямувати революційну енергію в повіті у мирне русло. З цією метою найбільш оптимальним методом досягнення зазначених цілей сумські ліберали розглядали страйкову боротьбу.

Значний науковий інтерес викликає третій розділ монографії, присвячений дослідженню агітаційної діяльності сумських лібералів по залученню широких народних мас до політичної боротьби за свої права в період найбільшого революційного підйому в Російській імперії. При цьому розвиток ліберального руху на Сумщині розглядається як складова частина загальноросійського опозиційного руху, а діяльність сумських кадетів – у контексті діяльності партії конституційних демократів у межах всієї Російській імперії.

Особливу увагу автор приділяє аналізу структури кадетської партії – її соціального, станового та вікового складу. Дослідник аргументовано стверджує, що до партії кадетів у Сумах, як правило, вступали люди поважні й досвідчені, з високим рівнем освіти й досвідом земської роботи. У той же час молодь надавала перевагу членству в більш радикальних організаціях. У зв'язку із цим зазначається, що кадети, на відміну від представників інших

політичних сил, відзначалися більшою глибиною політичної та правової культури.

У четвертому розділі висвітлено факти переслідувань сумських кадетів у період спаду революції. Як зазначає автор монографії, після введення військового стану в повіті та отримання відмови у реєстрації, кадети опинилися в такому ж нелегальному становищі, як і члени сумських груп РСДРП чи есерів. Врешті-решт, проведені дослідження дозволили Д.В. Кудінову стверджувати, що легальна діяльність конституційних демократів стала неможливою через переслідування влади, а до нелегальної сумські кадети з різних причин виявилися неготовими. Як зазначається, однією з основних причин занепаду опозиційного руху на Сумщині також став арешт найбільш авторитетного лідера кадетів П.М. Линтварьова й виїзд за кордон його брата Г.М. Линтварьова. Завершується монографія ґрунтовною післямовою, яка містить узагальнення та висновки до викладеного у книзі матеріалу.

У цілому, оцінюючи монографію Д.В. Кудінова, слід підкреслити, що ця праця представляє собою перше найбільш повне та цілісне дослідження з історії ліберального руху на Сумщині. Вона характеризується оригінальністю й глибиною суджень, ґрунтовним підходом до висвітлення досліджуваної проблеми. Зміст праці позитивно характеризує новизна порушених і вирішених завдань, доказовість висновків та аргументованість узагальнень. Важливо, що автор не обмежується механічним викладом зібраного матеріалу. Комплексне бачення головних тенденцій, які мали місце в російському суспільстві на початку XX ст., дає змогу оцінити внесок сумських лібералів у процеси демократизації суспільно-політичного життя країни.

Відзначимо ще один аспект монографії – використання широкої джерельної бази. Автор залучив матеріали, що зберігаються в провідних архівах України та Російської Федерації. Значна кількість джерел вводиться в обіг уперше, їх склад та зміст є досить різноманітним, що сприяє уникненню однобічного розкриття теми дослідження. Окрім цього, автором використано

матеріали періодики, спогади сучасників, поєднано аналіз як сучасних, так і малодосліджених історіографічних джерел минулого. До позитивних сторін праці також слід віднести розміщення на її сторінках значної кількості фотоілюстрацій та копій документів, присвячених подіям революції.

У той же час монографія не позбавлена певних вад. По-перше, в центрі уваги Д.В. Кудінова опинилася переважно агітаційна робота кадетів у межах Сумського повіту, спрямована на вирішення актуальних для місцевого населення соціальних питань. Натомість, про їхучасть у виборах до Першої та Другої Державних Дум, а також про роботу в цьому органі делегатів від Сумського повіту згадується лише побіжно. По-друге, не зовсім чітко розкрито позиції сумських кадетів щодо вирішення актуального на той час національного питання. Утім, висловлені зауваження не принижують науковий рівень праці Д.В. Кудінова.

Загалом дана монографія є завершеною дослідницькою працею та цінним внеском у вивчення історії ліберального руху на Сумщині. Рецензована робота знайде широке коло читачів як серед істориків, краєзнавців, так і серед тих, хто цікавиться політичним минулим свого краю.